

OOSTVLAAMSE ZANTEN

TWEEMAANDELIJKS ALGEMEEN TIJDSCHRIFT VOOR VOLKSKUNDE

ORGAAN VAN DE KONINKLIJKE BOND DER OOSTVLAAMSE VOLKSKUNDIGEN

van de dienst voor volkskundige enquêtes in Vlaanderen

en van het internationaal studiekomitee voor ommegangsreuzen

Redaktie : Lic. Renaat van der Linden, Godveerdegemstraat 15, B-9620 Zottegem

Redaktieleden : Maurits Broeckhove, Lic. Marcel Daem, Dr. René Haeseryn.

Ruil en Recensiedienst : Dr. R. Haeseryn, Bibliotheek, Kraanlei 63, B-9000 Gent.

Alle stortingen op postrek. nr. 000-0096946-43, Bond Oostvlaamse Volkskundigen, Gent

INHOUD

Prijs : 75 F

R. VAN DER LINDEN. — Een vierklaver voor het poppenspel A.K.L. Thijs. Van 'Teater der Armen' tot burgerlijk poppenspel. N. Peeters. Proletarische Kultuur te Brussel : Het marionettentheater van de XIX ^e eeuw tot nu. L. Hellemans. De ideologische en kommunikatieve aspecten van het poppenspel, 1830-1914, Antwerpen, Brussel, Gent. L. Hoste. Gent, Poppenspelstad.	131
E. VANDEVLIJVERE & J. VAN EFFELTERRE. — Grafstenen in de kerk en in een herberg te Edelare-Oudenaarde	139
R. VAN DER LINDEN. — Broekverbranding vóór het trouwfeest	143
J. VAN HAVER. — Over eten en drinken	147
M. VAN DEN BERGHE. — De Gaaischuttersgilde St.-Andreas te Geraardsbergen. Rijk verleden en voorspoedige toekomst	154

Boekbespreking

Marcel Daem — Van Baardemaker tot Barbier. — R. van der Linden	163
Eduard De Dene — De Warachtighe Fabulen der Dieren. — A.G. Homblé	164

Zoeken en Zanten

Roborst. — Een gierige boer. Grappig verhaal. — J. Van Effelterre	130
Brakel. — God straft beledigende dronkaard. Afgerukte arm. — J. Van Effelterre	130

Oostvlaamse Zanten wordt uitgegeven met de steun van v.z.w.
Noordstarfonds, Gent, het Stadsbestuur van Gent en het
Provinciebestuur van Oost-Vlaanderen

Zoeken en Zanten

Roborst. — Een gierige boer. Grappig verhaal.

In Roborst, een deelgemeente van Zwalm, woonde d'r een boer, een gierige boer, die zijn knechten te weinig te eten gaf.

Op het dorp, dicht bij de kerk stond er op een barm een groot kruisbeeld, een Kruis-lieveheer. De boer die Sander heette, ging er 's avonds steeds bidden aan dat kruis. Hij aanriep God en al zijn heiligen.

Maar op een avond had een van zijn knechten hem achtervolgd en had zich verscholen achter de barm, waarop dat kruis stond.

Als de boer riep: *Och, God!* antwoordde de knecht: *'t Is letter vlees in uwe pot.* (letter = weinig)

Mijnheer de Profeet, hoe kunt Gij dat weten? riep de ontstelde boer. De knecht antwoordde: *Ga naar huis en geef uw knechten meer te eten.* De boer smeekte weer: *Zult Ge U over mij ontfermen?* *Ja,* riep de knecht *in alle twee mijn ermen.*

De boer liep direkt naar huis en gaf sindsdien zijn knechten en meiden overvloedig te eten.

Zegspersoon: Alfons Van Effelterre, °1904, Strijpen-Zottegem, landman, heeft het menigmaal horen vertellen als knaap.

J. Van Effelterre

Brakel. — God straft beledigende dronkaard. Afgerukte arm.

Het gebeurde op een kermis te Boembeke, een gehucht van Michelbeke, nu een deelgemeente van Brakel.

Een drietal zatlappen kwamen laat uit een herberg gesukkeld, en probeerden naar huis te gaan.

Langs de Zwalm stond er een Kruislieveheer, een zwaar gebeeldhouwde houten Kristus. Een van de drie dronken mannen stond er voor, spotte er mee en vloekte voor het kruis en riep:

Komt u nu ne keer af, van uw kruis, manneke.

In zijn dronkenmanswoede sloeg hij het kruis een arm af, de rechterarm. De anderen lieten hem staan. Ze waren niet gerust en vervolgden hun weg naar huis en ze hadden schrik.

De dronkeman ontuchtterde na zijn schending van het kruis en kreeg wroeging. Hij zakte af naar het station te Michelbeke. Aan de uithoek van de gemeente hoorde hij in Rozebeke de eerste trein uit Zottegem, een stoomtrein nog, aankomen, die vandaar naar Brakel vertrok.

De trein naderde en in zijn wroeging sprong hij d'r onder. De mensen haalden er hem van onder. Als bij wonder was hij niet gedood door het gevaarte, maar hij was zijn rechterarm afgerukt. Enkele uren tevoren had hij te Boembeke een Onze-Lieve-Heer een arm afgesmeten en op dat moment beleefde hij hetzelfde.

De mensen die dat gezien hebben, hebben dat dikwijls verteld.

Zegspersoon: Hector Van den Driessche, 74 j., gepensioneerde, Zottegem.

J. Van Effelterre

EEN VIERKLAVER voor het POPPENSPEL

Alfons K.L. THIJS. *Van 'Teater der Armen' tot burgerlijk poppenspel.* in Tijdschrift voor sociale geschiedenis. Amsterdam, febr. '77, 55-82, mei '77, 139-168.

Nadina PEETERS. *Proletarische Cultuur te Brussel: Het marionetten-teater van de XIXe eeuw tot nu.* Licentiaatsverhandeling V.U.B., Brussel, '77-'78, 99.

Lilia HELLEMANS. *De ideologische en kommunikatieve aspecten van het poppenspel, 1830-1914, Antwerpen, Brussel en Gent.* Licentiaatsverhandeling V.U.B., Brussel '77-'78, 132.

Lode HOSTE. *Gent, Poppenspelstad.* Met voorwoord van Freek Neiryneck. Gent, 1979, 173, 57 buitentekstillustraties.

In een vierklaver blijken de blaadjes over het algemeen gelijk. Iemand die een vierklaver vindt, is zeker geluk op zijn weg aan te treffen. De vierklaver van publikaties levert het onomstootbaar bewijs, dat het poppenspel ruimschoots in de belangstelling van de vorsers staat.

We krijgen er een belangrijke bijdrage in een tijdschrift in Nederland, dat als dusdanig soms minder neerslag en weerslag vindt in Vlaanderen, en dat van vérstrekkende betekenis is voor de evolutie en het sociaal aspekt van het genre. Daarnaast volgen twee Verhandelingen die aan de Vrije Universiteit te Brussel ingediend zijn tot het behalen van de graad van licentiaat in de kommunikatie-wetenschappen. Dusdanige teksten blijven vaak in de lade van een professor, en van een vorser geborgen en zijn eerder moeilijk toegankelijk voor de studax in het algemeen en voor het groot publiek zeker. Daarom beschouwen we het als onze plicht de besluiten van deze proefschriften mede te delen. Tot slot pronkt een kunstzinnige, luisterrijke uitgave over de stad Gent, die bij deze gelegenheid een nieuwe en verdiende titel rijker wordt.

Het spreekt vanzelf, dat elk van deze publikaties als dusdanig een ander doel nastreeft en een ander resultaat boekt o.a. op basis van ge-volgde methode en onderzocht materiaal. We beogen in eerste instantie niet ze te vergelijken, ver van daar, maar we zouden het fout vinden, indien we ze, in hoofdzaak bij de bespreking van het vierde werk, niet zouden aanstippen. We danken nogmaals ons medelid en vriend Alfons K.L. Thijs voor de aanwijzing nopens de licentiaatsverhandelingen.

Ons medelid Alfons Thijs behaalde aan de R.U.G. op 5 juli 1978 de graad van doctor in de letteren en wijsbegeerte (groep Geschiedenis) met de verdediging van het proefschrift: *Van 'werkwinkel' tot 'fabriek', de textielnijverheid te Antwerpen van het einde der vijftiende tot het begin der negentiende eeuw.*

Alfons Thijs richt door zijn studie over het poppenspel nieuw licht op maatschappelijke verhoudingen en op de kollektieve geestesgesteldheid van sommige groepen uit de samenleving. Antwerpen kreeg de voorkeur omdat daar, op basis van de beschikbare dokumentatie, duidelijkst kon nagegaan worden hoe de functie van het poppenspel zich wijzigde. Begrenzing in de tijd is eenvoudig: vóór de 19de eeuw heeft klaarblijkelijk geen bestendig poppentheater in de Scheldestad bestaan.

Zijn diepgaande publikatie behelst drie grote hoofdstukken :

- I. De poesjenellenkelders in het St.-Andrieskwartier : kindertoneel in de armenwijk
  - A. De 'Burcht van de Poppenspelers'.
  - B. Het publiek van de poesjenellenkelders in het 'Gemein Kwartier'
  - C. Natuurlijk talent en proletarisch 'ondernemerschap'
- II. De Poesje : de 'kleine volksschouwburg' in de havenwijk
  - A. Naar één poesje in het Schipperskwartier
  - B. Het 'Teater der Armen' : van kindervermaak naar volksschouwburg
  - C. De Poesje en het volkstoneel in het café-chantant
- III. De Poesje : een 'curiositeit voor folkloristen en mondaine snobs'
  - A. Het traditionele poesjespubliek : een onvergetelijk schouwspel voor individualistische intellectuelen
  - B. De galavertoningen en het verval van de wereldberoemde Poesje

Het St.-Andrieskwartier, officieel 'De Vierde Wijk', gold weleer als de 'Burcht der Poppenspelers'. De kroniekschrijver Amand de Lattin o.a., Hendrik Conscience, Domien Sleenckx als auteurs, en een advocaat in 1893 getuigen dat. In dat jaar telde Antwerpen meer dan veertig 'Poli-chinelle kelders'. Een weekblad Reinaert de Vos, het relaas van een politiekommisaris en andere bronnen behandelden het ontstaan of bestaan of vergaan van de poesjes doorheen de wijken, langs een schoenlapper, een stoelmaker, een duivenkoopman, een herbergier, enz. om. In 1907 bij de opening van het 'Museum voor Folklore' bewonderen de bezoekers er een kollektie Marionetten. Behoort hun spel tot het verleden ? Niet helemaal. Een paar bestaan er nog, officieel of clandestien. In 1935 verrijzen twee poesjes, een van het St.-Andrieskwartier, en een van het Plezant Sleutelstraatje, maar op een heel andere leest en met een totaal andere geest dan de talrijke teaters van de vorige generatie(s).

In de volkrijkste, tegelijk de armste wijken, met erbarmelijke woontoe-standen, vormden de minst bedeeden een bestendig publiek voor de kelders; de mobiele poppenkasten (grondig ontleed !) op de kermissen lokten een ander publiek. Kinderen waren de belangrijkste groep bezoekers van kelders, maar ook volwassenen. Een waardebeoordeling van bezoekers en vertoningen krijgt u aan de hand van een oordeel van een politiekommis-saris, een pastoor van de wijk, de oprichter van een kantschool (verge-lijking van poppenteatrs en... bordelen). Houding van eigenaars en bure-n die de poesjesbezoekers als 'kleine terroristen' betitelen, komen aan bod.

Tot op heden hanteren werklieden de (traditionele) poesjenellen. Het geldt geen vrijetijdsbesteding, maar een streven om het dagelijks bestaan te verzekeren of te verstevigen, soms in nijpende nood, in een navolging van anderen die sukses oogsten. Ruim twintig gevallen treden vooraan met de geringe investeringen, de verwickelingen met huisbazen en gebu-ren, de verklaring over de voorkeur voor de kelder, de toneelbezetting, de onderwerpen, enz.

De 'kleine volksschouwburg' in de havenwijk beleeft op het einde van de vorige eeuw, wonder genoeg, een eenpersoonsrichting. Waar de berooide situatie allerlei lieden naar de marionetten dreef, sneuvelen de meesten één na één, waar Leopold Pasmans, schoorsteenvager, als een legendarische of financiële grootmacht alleen bleef bolwerken.

Een ver doorgedreven onderzoek wees uit hoe in bepaalde wijken de kinderen het poesje bezochten, in bepaalde straten de opgroeiende jeugd en hoe zich een kentering voltrok, zodat er kans bestond in bepaalde kel-ders volwassenen in vrij 'groten getale' aan te treffen. Het valt niet te verwonderen, dat de overheid een verschillende houding aannam voor de Eerste of de Vierde Wijk. Daar spruit uit voort, dat op bepaalde plaatsen het spel afgestemd werd op de volwassenen, maar ook kinderen konden er volop van genieten. De oorsprong en de strekking van de (nieuwe) stuk-ken komen aan bod. Ook een verhouding en vergelijking van de poesje-nellenkelder en de burgerlijke schouwburg komt van pas, ook langs het volkstoneel in het café-chantant. In de stijgende belangstelling voor toneel blever kinderen en de geestelijk minst ontwikkelden de poesje trouw.

In welke geestesgesteldheid zijn zimmers en zoekers, als George Eekhoud in 1881, een reporter van *De Kleine Gazet* in 1886, van het Handelsblad in 1890, Emmanuel de Bom, in hetzelfde jaar, Max Elskamp op zoek (en bezoek) gegaan naar de poesjes ? Nieuwsgierigheid prikkelde ge-goeden om te ontdekken hoe het (lage) volk zich amuseerde.

Journalisten en letterkundigen publiceerden vrij beknópte beschouwingen. Een tiental voorbeelden illustreren het. De burgerij kwam niet uit belangstelling, louter uit (ongezonde) nieuwsgierigheid, in volslagen onbegrip voor de traditionele vorm van de cultuurexpressie van de bevolkingslaag. De burgers wilden komen zodra dat laag gespuis er niet op banken zat. *De Kleine Gazet* van 1886 waarschuwde tegen de speciale vertoningen. Opvoeringen in het raam van de Wereldtentoonstelling zorgden voor verdere aftakeling. Spelers en stukken kregen een burgerklas en -kleding, in elk opzicht. Directie bood keuze tussen gekuiste en ongekuiste opvoeringen. Financiële lasten en de teleurgang van het publiek uit de volksbuurten veroorzaakten de ondergang van de poesje, waar alleen een karikatuur van overbleef.

Alfons Thijs heeft voor de negentiende en het begin van de twintigste eeuw een raam en kader van de kultuurgeschiedenis grondig geschilderd, met grote en kleine taferelen, portretten van personen, de gedragingen van een massa kinderen en volwassenen, in hun drang om te ontsnappen aan het alledaagse van een armzalig bestaan, aan de hand van een rijke reeks ongewone en onontgonnen bronnen. De titel en inhoud van zijn werk weerspiegelt een eeuw levensfilosofie.

Bij het slot van het academiejaar 1977-78 aan de vrije universiteit te Brussel hebben twee dames in de fakulteit der Letteren en Wijsbegeerte een verhandeling ingediend i.v.m. het poppenspel.

Nadina Peeters behandelt de «Proletarische Kultuur te Brussel». In haar Besluit, p. 94-99 formuleert ze een reeks stellingen die we bij Alfons Thijs voor Antwerpen terugvinden : een wijd verspreid vermaak voor de laagste bevolkingsklassen, o.a. op basis van het groot aantal aanvragen ter vestiging van een poppenspel, waar initiatiefnemers en spelleiders uit dezelfde bevolkingslagen stammen als het publiek waarvoor ze optreden. Hun drijfveer was : een bijverdienste zoeken in een behoeftige toestand. Lokalen, publiek en inkomprijs wijzen op een uitsluitend proletarisch vermaak, voor jong en oud, in hoofdzaak in een kosmopolitische Marollenwijk. Het laatste kwart van de 19de eeuw geldt als een overgangspe-riode, o.a. door de gewijzigde werk- en levensomstandigheden van de arbeidersklasse. In reactie tegen deze nieuwe opgedrongen waarden zochten arbeiders in het marionettenspel een geborgenheid, een vertrouwde omgeving, het spel van directe kommunikatie, een vorm en norm van fictie, een vlucht uit hun erbarmelijke toestand. De burgerij, in haar afstand t.o.v. het 'smerige en baldadige volkje' is er geenszins bij betrokken.

Het poppenspel, na het hoogtepunt omstreeks 1890-1893, boekte een snelle achteruitgang en teleurgang, o.a. door de poging om van Brussel een residentiële bourgeoisstad te maken, door de officiële inmenging en ingreep, door de opname van een marionettentheater in de Wereldtentoonstelling in 1897. Het spel verliest zijn volks karakter en wordt herleid tot een attractie en bezienswaardigheid. In Brussel blijkt de burgerij nochtans bereid het poppenspel op te nemen binnen haar eigen amusementskader. De stadsbouw, met het verdwijnen van het vertrouwde buurtleven, vormt een belangrijk onderdeel van de teleurgang van vermaak en publiek.

Lilia Hellemans spant de lichtstralen verder en let op de eigen thematiek van de poppenspelen, de eigen creatie van de volksklasse, de wonderlijke improvisatie en de inspiratie in volksverhalen, keldermondvertellingen en volksromans van de goedkope soort, (Waren er andere?) in een contrast met of weren van de thema's van het burgerlijk drama. Het burgerlijk toneel omlijnt keurig de moraal in functie van de familie, nette manieren, plicht. Spelers willen er zelfs 'preken'. Geweld is eigen aan het poppenspel, het aanvaarden van goed en kwaad, dronkenschap, de ongehuwde moeder, zonder nadere waardebepaling. Het poppenspel weerspiegelt verder het dagelijks leven, met de elementen van armoede en bédelen, werkloosheid en voedseltekort, in een weergave van de directe ervaring. Loon, lastige en langdurige arbeid, uitbuiting en gevaarlijke arbeidsomstandigheden komen niet van pas in het poppenspel (zoals in het burgerlijk drama), omdat de arbeider en het volkskind juist in het poppenspel een vlucht uit de werkelijkheid wensen en zoeken. Inzake religie en bijgeloof benadert het poppenspel het onderwerp kerk, God en godsdienst in een reeks teksten vrij vroom. Duivels, heksen en geesten tovenaars tieren in zekere zin welig tussen de poppen, terwijl de rationele burger dit niet aanvaardt. Poppenspel en burgerlijk drama benaderen totaal anders sexualiteit en ongehuwd moederschap. Sexualiteit wordt niet aangeraakt. Ongehuwd moederschap is uit den boze. Spelers en bezoekers van poppenspel aanvaarden ongehuwd moederschap als normaal; preutsheid en taboe is in dit midden niet voorhanden. Kritiek op het systeem (behalve op politie, Franse taal en Franssprekenden - in Brussel?) is gering voorhanden. Het poppenspel treedt enigszins systeembevestigend op.

Lilia Hellemans ziet het poppenspel in vergelijking met het burgerlijk drama. Dergelijke optiek is geheel en al nieuw en vernieuwend!

Vele volkskundige publikaties behandelen in hoofdzaak het verleden van een en ander verschijnsel en zien de ontredde en aftakeling in het heden. Gebeurlijk wordt een reddingskans vooropgesteld. Reddingsmidde-

len blijken en blijven vaak uiterst gering voorhanden. Poppenspel in Antwerpen en Brussel werd vooral in de negentiende eeuw geborsteld en geschilderd, met een verval van klanken en kleuren in onze eeuw, voor een ruim deel althans.

Ons wakker bestuurslid Lode Hoste staat op een totaal ander standpunt. Hij kan hoog en fijn van een toren blazen, want hij steekt van wal in het grijze verleden om in een luisterrijk heden te belanden. Dat geschiedt eerder zelden in de studie van het volksleven. Zijn werk bestrijkt na «Gissingen en feiten over het Poppenspel in Vlaanderen» met de klemtoon op Antwerpen, Brussel en Gent, «Belangrijkste Gentse Poppengenes» 1. Stangpoppen, 2. Marionetten, 3. Handpoppen, - drie stadia : de 19de eeuwse bloei en verval voor 1914; de «renaissance» vanaf 1922 tot 1944, de verdere ontplooiing na 1944. Voor de eerste periode telt er de overeenkomst met het werk van Alfons Thijs en Nadina Peeters, maar voor de volgende fazen beleeft Gent en meteen dit glorierijke werk een aparte luister.

Het treft dat de auteur in de 19de eeuw meer dan veertig Gentse 'spellekens' kon lokalizeren (zie Antwerpen boven !). Hij schikt de verspreiding die, in ruime mate overeenstemt met de belangrijkste fabrieksbuurten. Ook de spellekens in de Artevelde stad zijn nauw verweven met de sociaal-ekonomische toestand van de arbeidende bevolking.

Lode Hoste ontleedt de negentiende eeuw van vele brand- en standpunten uit : de aangroei van de bevolking, de verklaring daarvan langs de textielnijverheid, de oprichting van fabrieken, het kanaal van Terneuzen en de Gentse dokken, levensomstandigheden van de arbeiders, lonen, vrouwen- en kinderarbeid, de hygiëne, herbergbezoek, de bijlap of spotnaam, ontstaan en vergaan in de beluiken (citeetjes) van poppenteatrs, ook 'komedies' of 'pantomines' genaamd. Arbeiders, mannen en vrouwen, volslagen analfabeten, zagen er een bijverdienste in, om met de primitiefste middelen en poppen, zowel voor volwassenen als voor kinderen ontspanning te verstrekken. Een paar poppenteatrs in het centrum van de stad lokten kinderen uit burgerlijke milieus. Op het einde van de 19de eeuw was er een kentering merkbaar. Sommige 'direkteurs' besteedden meer zorg aan de poppen en het decor en lieten tevens de toegangsprijzen stijgen. Nootte konkurrentie daartoe ? Tegelijk tekende zich het verval af. Typisch was somwijlen de aankondiging van de stukken (elke vertoning telde er minstens twee) door een 'belleman' in de buurt. Het Spelleke van Blauwers krijgt een uitvoerige beurt, met de vraagtekens over het ont-

staan, maar met des te meer gegevens over de ontwikkeling, het repertoire, de speelzaal voor bijwijken 180 kinderen, het verdwijnen van Therese en Achilles Blauwers, laatste vertegenwoordigers van een enige familie. Talrijke speltekens tot 1918 treden naar voor, met naam en toenaam, teater en inkomprijs, gebeurlijk naar ge-

OUD-VLAENDREN 1913 VIEILLE FLANDRE

Qui moult vœult s'esbaudir.   Wie zoekt waer dat de lol is,
C'est en l'ARCHE q'il faut vir.   Komt in d' ARKE tot dat ze vol is.

T. Spelleke van d' ARKE van NOË. Bij FRANS BLAUWERS, (geesticht te GENT in 1642)

lang de speeldag, optreden en rustverstoorders, repertoire, optreden op foren en kermessen, (ambulante spelers), ontlene van terminologie aan de Gentse opera : 'stalles', 'parket' en 'parterre', het spannen van een vlechtwerk van metaaldraad voor het toneel, de verlichting, de verkoop van snoepgoed tijdens de pauze, de sieraden op de scène, de duur van de vertoning, de assistenten van de hoofdvertolker, de installatie op een zolder, een rolbaan, in een magazijn, een keuken, de inspiratie langs kinderprenten, enz.

De «renaissance 1922-1944» neemt drie hoofdstukken voor zijn rekening : 1. Het Spelleke van de Muide, met de centrale figuur E.H. Joris Vandenbroucke, met de vele figuren rondom hem, vooral Gustaaf De Puydt, hun optreden alom in binnen- en buitenland, deelname aan festivals, anekdoten, onderwerpen, een volksverhaal van lange adem, van ontstaan tot vergaan; 2. Enkele andere poppenteatres uit die periode o.a. Het poppengildeke 't maske van M.A.J. Hoste; 3. De oorlogsjaren 1940-1944. De ontplooiing na 1944 beschrijft meer dan twintig groepen. Waar het ene teater eventueel zijn werkzaamheden stopt, komt er een ander voor de dag. Enkelenaanvaarden de traditionele wijze van optreden; anderen vinden inspiratie in de (vernieuwings) experimenten in het buitenland, en zijn zelf vernuftig in het vinden van nieuwe technieken en teksten. Ruim twintig groepen zijn gebonden aan aktualiteit. De titel van het boek liegt er niet om, maar laat vermoeden hoevele inspanningen de auteur heeft moeten leveren om de kronologische inventaris en presentatie in orde te krijgen.

Lode Hoste levert als ondertitel voor zijn publikatie : *Een bijdrage tot de geschiedenis van het Gentse poppenspel*. Hij is meer dan historicus, waar hij op psychologisch en sociologisch vlak speurt naar de aanknopingspunten voor de «oude Gentse repertoires». Hij polst naar een bron bij de rederijkers, de opera, de gebeurtenissen die direkt tot de verbeelding van de volksmensen spreken : oorlogen, revolutie, moorden en diefstallen, Blauwboeken, de schandalenkroniek; de invloed van de kinder-

prenten in de 19de eeuw is duidelijk naspeurbaar. De 'Imagerie Pellerin d'Epinali' heeft overigens toneelschermen, figuren, klederdrachten, toneel-façades voor poppenteatrs geleverd. Omstreeks de eeuwwisseling kwamen variéte nummers te voorschijn met metamorfosen en mechanische marionetten of 'fantoches'. Het repertoire blijkt bij nader toezien onuitputtelijk : godsdienstige motieven, sprookjes, feuilletons en romans, lokale geschiedenis, bendeleiders leverden stof, maar ook korte kluchten kregen kans. Vier teksten Blauwbaard en Jakob van Artevelde van Oscar Ver-vaecke, Genoveva van Brabant & Keizer Karel en Pier de Bakker van Julien Boes besluiten dit laatste hoofdstuk.

Gent : Poppenspelstad is met menig inzicht en uitzicht op historisch vlak ontleed, maar tot in de aktualiteit, als heet van de naald van een reporter, fijnzinnig in een wondere eigenheid scherp belicht.

Vier auteurs leunen ergens bij elkaar aan, in een verschil van lokaliteit en van uitgangspunt, maar in een eenheid : voorkeur en voorliefde voor het poppenspel.

Is het onderwerp reeds vroeger in die zin aangesneden ? Paul M.-C. LEVY publiceert in de *Revue de l'Institut de Sociologie* te Brussel 17e jg. (1937) *Le théâtre des marionnettes et son intérêt sociologique* (3-8). Hij rangschikt het toenmalig poppenspel in vier reeksen : kinderlijk, kunstzinnig, propagandistisch en volks. De propagandafaktor ziet hij in vreemde landen, o.a. in Tsjecho-Slowakije. De vierde reeks is veroordeeld : *Les marionnettes populaires sont en décadence très nette : le cinéma leur a porté des coups mortels*. Het blijft immer gevaarlijk en gewaagd dergelijk vonnis te vellen. De auteur zou moeten de waarden en de woorden 'renaissance' en 'ontplooiing' in hun volle draagwijdte ontdekken. Het poppenspel : oeroud en eeuwig jong.(1) Lode Hoste bewijst het dubbel en dik.

Renaat van der Linden

- (1) *Poppenspel, tussen speelruimte en speelplank*. Uitg. Vlaams Verbond voor het poppenspel, vzw., redaktie : Bomastraat 47, 9000 Gent, Driemaandelijks, jg. 1 (1980). De tentoonstelling Marionetten en Reuzen in Brabant aug.-sept. 1979, in de «3B»-zaal, Grasmarkt 61, 1000 Brussel, heeft een blijvende waarde in de kataloog met gelijkaardige titel, pag. 47-51, *Toone en de Brusselse Marionetten*.

Andere punten bij de studie van het poppenspel verdienen aandacht : 1) film : Het kleinste Teater van Antwerpen. De Poesje. *De «Poesjenellenkelder» te Antwerpen*, volkskundige documentaire, uitzending B.R.T., onder leiding en met medewerking van mevrouw Germaine Dyckhoff-Ceunen, de heren Lieven Gypen, Rik van den Abeele, Wilfried van Nespen. 2) de grammofoonplaat : *Poesjenellenkelder van Conscience op Grammofoonplaat*, *Gazet van Antwerpen*, 9-10 XII, 1967 : Levend getuigenis van Antwerps volksleven.

Grafstenen in de kerk en in een herberg te Edelare-Oudenaarde

Vriendschapsbanden met volkskundige Jos VAN EFFELTERRE bepaalden de ingeslagen weg naar de interessante wereld van de grafstenen, nederig of monumentaal naargelang ze de memorie aan de eenvoudige dorping tot de hoogste gezagdrager oproepen. De grafsteen vertolkt de hoop op verder leven in de gemeenschap, en omdat de grafsteen het afsterven oproept, is hij samen met het sterven van de opgeroepene, een kwasi heilig voorwerp.

De grafsteen wordt met de voeten getreden door de kerkbezoeker, wanneer hij het kerkship of het kerkkoor bevloert. Zo familiaal goed was deze in onze kerkgebouwen, tot in de negentiende eeuw, wanneer de zerken en memoriesteenbevloering reeds de herinnering aan beleefde liefdebanden opriep, banden van liefde met de voorouders, banden van leiding met de dorpspastoors of onderwijzende kloosterzusters, banden van herinnering aan de offerzin van ziekenzusters of weldoeners van de gemeenschap.

Hernieuwende neogotiekers uit de negentiende eeuw hebben onze kerkvloeren gewond en verscheurd, en die prachtige monumenten van ambachtelijke schoonheid op artistiek niveau verwezen naar de vuilnisbelt om ze tenslotte te vervangen door een koude, niets vertellende marmeren gladde bevloering.

Edelare is immer één van die zeer eenvoudige dorpen, welige woonplaats voor kunstenaars omwille van de serene stilte in het golvend terrein, heilig omwille van de mariale godsvrucht. Elke boom en schier elke gevel was er tot voor kort getooid met een Mariakapelleke, tot op de dag dat een «het goed menende pastoor» ze liet verdwijnen in restauratiegeest en ze verving door koude zerk uitzierende stenen met de mysteries van de rozekrans.

Edelare behoorde tot de baronie van Pamele. Romeinse pannefragmenten getuigen in de velden op de Kerselarehoogte van een woonkern in de Romeinse tijd. Omwille van zijn ligging veilig geborgen in de bossen, was Edelare de woonplaats van de tapijtwevers, de arme artiesten, die in grote getalle bosgeus waren.

Priester Désiré WAELKENS beschrijft deze GEUZEN in een XVIe eeuws klachtschrift en laat ze voor ons oog paraderen in hun woeste

Vlaamse schoonheid, in de strijd voor het leven, benauwend vervolgd door groot inquisiteur TITELMANS.

Edelare bezoeken is een zielsfestijn. Kerk en kerkhof getuigen voor de woonkern. De kerk bezit een paar gegraveerde grafstenen, die even zeer hadden kunnen behoren tot het patrimonium van een katedraal.

St.-MARTINUSKERK te EDELARE.
Grafsteen van de priester
en zijn moeder.

Katedraal te CHALONS-sur-
MARNE. Grafsteen van de
priester en het echtpaar.

De grafsteen met de afbeelding van *De priester en zijn moeder* behoort tot het allerbeste, evenwaardig aan de befaamde grafsteen uit de katedraal te Châlons-sur-Marne «de priester en het echtpaar»: moeder rust aan de rechterzijde van de priester. Bezien wij die steen in heraldische optiek (in spiegelbeeld). Dan ligt de priester rechts uit eerbied voor de sacramentele waardigheid. In het randschrift lezen wij de volgende tekst.

**Hier licht begravè Cateline Vokermans ghescluede vā
Andries Marrote die starf a° XVe XXIX de XX^{ste} dach
vā maerte.**

**Hier licht begravè her... Marrote s^r Andries die
ouleet a° XVe LI den III ï spørkele.
Bidt vō de siele**

(Hier ligt begraven Cateline Vokermans echtgenote van Andries Marrote.
Ze stierf in 1529 de 20ste maart.

Hier ligt begraven.....Marrote, zoon van Andries.

Hij overleed 3.02.1561.

Bidt voor de ziel).

Uit het grafschrift kunnen we afleiden dat de grafsteen gemaakt werd na
1561, ter herinnering aan een moeder, waarvan een zoon priester haar 32
jaar overleefde.

Een tweede eksemplaar toont ons het beeld van priester, parochiepape
Lievin DE CORDIER.

**Hier ligt begraven her Lievin De Cordier prochipape
van Edelare die overleet den VI meye a° XVe èn XLIX.**

Te Edelare roepen eeuwenoude drankhuizen Adriaan BROUWER op.
Adriaan BROUWER herleeft in tal van «Estaminets», bij de kaarters waar
gekibbeld en gezongen wordt, waar de waardin de vloer mooi veegt.
Midden de berg ligt het «Leeuwke» verzamelplaats voor de oudstrijders-
bedevaart te Kerselare in de meimaand.

Tot vóór korte tijd de herberg «Het Leeuwke» de deuren sloot, was
«Het Leeuwke» de aangename pleisterplaats, niet voor bier alleen. Het
Leeuwke bezat immers een wondere kelder, waarin geschiedenis van de
muren droop. Die kelder was bevloerd met grafstenen van een vierkante
voet. Heden zijn er nog twee van bewaard in de kelderbevloering van het
«Leeuwke». Een persoon uit de streek kreeg een wagenvracht cadeau ter
verharding van de tuinwegel.

Onder die weggenomen en bewaarde stenen citeren wij :
Leisteen - doodskop centraal-randschrift : *vrau Aledis HERLE* is overleden 24 februari 1633, 32,5 x 32,5.

Leisteen - doodskop centraal-randschrift : *vrau Joanna TOLNAERE* is overleden de 2 junius 1638, 32,5 x 32,5.

Leisteen - versierde rand met doodskop onderaan : hier licht begraven *Sr Martina CANTERAU* die overliet de 31 maart 1668, R.I.P., 32,5 x 32,5.

Leisteen - versierde rand met engelfiguur in de top : hier licht begraven *Françoise DE FARVACOVES* die overliet den 3 aprilis 1674, R.I.P., 32,5 x 32,5.

Leisteen - onversierd - met kruis in de top : hier licht begraven *Sr Marie SPRIET* - overleden den 3e augusti 1716 - R.I.P., 32,5 x 32,5.

Leisteen - onversierd - met kruis in de top : hier licht begraven *Sr Brigitte GERREGAT* - overleden den 1en X ber 1760 - R.I.P., 32,5 x 32,5.

Verzameling E. Vandevijvere, Oudenaarde.

Leisteen - onversierd - met kruis in de top : hier ligt begraven *Sr Susanne van de PUTTE* - overleden den 27 Maerte 1759 - R.I.P., 32,5 x 32,5.

Leisteen - onversierd - met kruis in de top : hier ligt begraven *LOYS DE POORTER* die overleden de 17 jan : 1678 - R.I.P., 32,5 x 32,5.

Verzameling E. Vandevijvere & J. Van Effelterre.

E. VANDEVIJVERE & J. VAN EFFELTERRE

BIBLIOGRAFIE

Valentin VERMEERSCH, *Grafmonumenten te Brugge voor 1578, 1. Synthese*, Brugge, Uitgeverij Raaklijn, 1976, 282 blz., ill.

2. *Catalogus* nrs 1-335, ill.

3. *Catalogus* nrs. 356-650, van 398-806 blz., ill.

Gentil VANDEVIJVERE, *Etude sur trois pierre tombales*, Audenaarde, 1878.

Drie grafschriften van Brueghel : 1. Van Pieter Brueghel de Oude; 2. Van Jan Brueghel (Fluwelen Brueghel); 3. Van Pieter Coecke, *Ons Heem*, jg XXIII, 3 Bloemaand 1969, Brueghelnummer.

Gentil VANDEVIJVERE, *oudheidkundige aantekeningen op de parochie en de kerk Edelare*, Audenaarde, 1873.

Kurt BAUCH, *Das mittelalterliche Grabbild*, De Gruyter - Berlin - New-York, 1976.

J. SPANHOVE. *De grafsteen binnen de kerk van Asse*, M.S.C. - Ascania, Asse, 1964, 8°, omsl.; portr., ill, plans, tab., 202 blz.

Adolf HUEPPI. *Kunst und Kult der Grabstätten & Olten*, Walten-Verlag, 1968, 583 blz., ill.

H.L. KOK. *De geschiedenis van de laatste eer in Nederland-Lochem*, N.V. Uitgeverij De Maatschappij-De Tijdstroom, 1970, 326 blz., ill.

Broekverbranding vóór het trouwfeest

In 1975 heeft de Raad van Europa, de Unesco en S.(ociété) I.(nternationale) E.(thnologie) F.(olklore), op initiatief van onze ministers voor Kultuur, *Tentoonstellingen en manifestaties over «Vrijen en Trouwen»* georganiseerd. Het organisatiekomitee had aan een werkgroep opdracht gegeven, op basis van een enquête, gegevens aan te brengen voor «Aspekten van het volksleven in Europa», in hoofdzaak in verband met het huwelijk.

De vragen hielden verband met de trouwring, de huwelijksgeschenken en het afscheid van de jongelinschap en de verplichtingen en gewoonten daaraan verbonden.

Een ruim deel van de antwoorden is op kaart gebracht en gepubliceerd, in het tijdschrift *Volkskunde*, Antwerpen, 76^e jg. (1975), onder de titel : *Aspekten van het volksleven in Europa. Geografische spreiding van gebruiken rond het huwelijk*. (1)

Bij de verplichtingen en gewoonten bij het afscheid van de jongelingschap letten de vorsers op de 'periode' van het aanbieden : daags vóór de eerste roep in de kerk; enkele dagen vóór het huwelijk; daags vóór het huwelijk; op de huwelijksdag; de zondag na het huwelijk; en ook op de aard van de aanbidding : bier en een feest; koffietafel; geld.

C. Leonard heeft in een afzonderlijke bijdrage *Enkele aspecten over de wetenschappelijke enquête 'het huwelijk'* (2) de gebruiken bij het afscheid van de jongelingschap nauwer onder de loupe genomen, o.a. het schieten van kanonnetjes en knalbussen, aanbidding van bier en feest; de buurtwraak langs lawaai en de klomp als offerblok, het scharminkelen. Als biezondere gewoonte dan geldt en telt de begrafenis, door de bruidegom b.v. in een doods-kist te leggen, en de broekverbranding. Bij de documenten - typoscript - die deelnemers (deelneemsters) aan de studiedagen i.v.m. de *Aspekten van het Volksleven in Europa* : informatie over gebruiken bij «Vrijen en Trouwen» ontvingen, bevonden zich de resultaten van een enquête gedaan bij de pastoors van het Vlaamse Land, juni-september 1974. Daar hoorde ook het gebruik buiten de kerk, vóór het huwelijk bij : broek verbranden, pop. Volgens dit document was één antwoord binnengekomen, namelijk uit Oost-Vlaanderen. De bijdrage in het tijdschrift *Vlaanderen* stipt voor de broekverbranding alleen een Limburgse inzending aan (2).

(1) door Prof. Dr. A. Doppagne, Dra C. Leonard, Dra D. Manet, Prof. Dr. K.C. Peeters en Dr. J. Theuwissen.

(2) *Vlaanderen*, tweemaand. tschr. nr. 145, jg. 24, maart-april 1975, 93.

Het totaal relaas over het internationaal colloquium leest u in : *Actes du colloque international «Amour et Mariage en Europe»*. Luik, 1975, verschenen in 1978, 338, ill.

Voor dit laatste geval kwamen dus bar weinig antwoorden binnen. De kans dient ons in deze zin, dat we kostbare documenten kunnen verstrekken, in betrekking met dit gebruik, waar de enquête weinig of niets voor boekte. Het betreft een genre wangebied, verkeerd gebruik of misbruik van aanroepingen. Het dateert van een septemberkermis te Oudenaarde in 1954. Daarnaast is er een profane doodsbrief, als afscheid van de jongelingschap, die eveneens de broekverbranding in dezelfde stad vermeldt.

**Vroom Gebedekijn, ghereciteert op ten eersten avont
van Oudenaarts Kermesse van t jaer onzes Heren
negentienhondert vier en vijftigh bi okkasie van ene
broeck verbrandinghe, dewelcke verhoepen voor wie
't aengaet ene noch veel sconere Kermesse, met één
craem ende ene paertjesmoelen.**

Beteugelt uwe gepeynsen gesellen ende laet se niet vaeren alwaer se gewoonlijk verweylen, ende sich vermeyen.

Houdt uwe caersen ter hant, doch draegt er sorgh van datse van d'hetigheid niet en smelten ende sporen nalaeten dewelcke voer onsen naem ende faem noodlottigh souden wesen.

Wi bidden U, Here, doer de voerspraak van de Maeght fine, M..., ende van uwen helen heiligenwinckel, voer onsen vroeden compaen, den soen van P..., dewelcke bi de circoncisie Johannes es ghecerstend.

Wi bidden U voer hem, dat hi in sinen houwelijcke het ghoet moghe stellen en de daerin 't genot ende deught vinden welcke hi sints jaeren nastreeft, ende dat 't eeuwich verbont, twelck hi te sluyten soeckt, doer U overvloedighlijck moghe gebenedeijet worden, tot groeter stichtinge van alle omstaanders

- voer sover dese sullen toegelaten wesen -

Oremus

Flectamus genua

Levate

O Goddelike Saligmaker, die in Uwe oneyndighe wijsheit hebt voersien dat onse compaen sich oek aen saeligmaking soude moghen begeven, gheeft hem dat hi daeruaen vele saeligheyt uoge beleven.

Gheeft hem kracht ende perseverantie in sinen arbeyt, opdat het hem gegeven wese niet te faelen waer hi niet en mach en hi vreemde assistentie cunne ontberen, ten waere die welcke wi hem brenghen souden cunnen.

Moghe hi in lenghte van jaeren ghoet bewaert bliven als een stercke persoon, een stut voer sine gade, de jaeren doer en waere 't maer om se te helpen rolluiken neder te haelen.

Ghi hebt ghedoogt, o Heer, dat op enen Fiertel was dat onse compaen sine eerste acte van Liefde hevet opheseyt, Blijf dan oek gedooghen dat hi in de toekomst immer in sulcke Fiertelstemming sine liefde acte blive reciteren, ende moghe hi eeuwiglijk danbaer bliven hem die 'tmeyscen hevet meeghelockt naer dit spectacel, al waer 't maer doer hem oek een ceer maer sinen acte te laten opseggen.

Ghij hebt, ghoddelijke Heiland, aen onsen compaen tot patroon gheschonken hem die uwen voerlopen was, Sente Jan Baptist, dewelcke sich hulde in kernelhaeren ende sprinckhanen at.

Moghe onsen gesel van sinen patroon een waerdigh navolgher wesen. Wi wensen ham nochtans dat hi daerin meer hebben moghe van den sprinckhaen dan van den kemel. Ende waer ghi weleer hebt gedoocht dat Sint Jan sin Hooft wert afgecapt, spaer nochtans onsen compaen van elcke afcapping, 't wese van sin hoeft, 't wese veel meer van een ander lid, hetwelck hem cunne diensbaer sin.

Gheef hem uwen benedichte Heer, en dat onse compaen, wie de grote gratie valt in d'Electriek te huwen, ook Electriscch vader moghe worden, ten ware hi een andere wise prefereert, van nu af tot in alle eeuwen der eeuwen. Amen.

Storten wi ook, Broeders, een cleyne oratie voer tmeyscen dat den moed hevet met onsen ghesel den slach in te setten, en twelck voer ons weldra ooc sal vallen onder de termen van 'nreghende gebot 'begheert niemants bedgenoot' ende oeck van 'tiende 'noch iemants goet, tsy cleyne of groot'.

Wi sullen in alle vroemheit dit gebet segghen, daermede voer Antoinetse afsmeekende alle ghenaden dewelcke sie in haeren nieuwen staet behoeft.

Oremus

Flectamus Genua

Orate.

O moeder ende maghet fine, wil tlieve kint gehelpig sin.

Schouwt neder op onse vreuge desen dagh, weyl tmeyscen dat so vele jaren steeds tot Sente Jan ene so grothe devotie hevet ghehat, uut onse companije den besten J... hevet ghetroffen.

En 't waer dat sie so lange tijt met het leerlingenwesen hevet gheocupeert, dat sie thans enen meester treffe.

Schenc haer bi J... veel jouissantie ende gheluck.

Hout van haer af alle perikkelen, dewelcke haer commer ofte druck souden aendoen.

Moghe onse ghêsel, die dra verhuysen sal van de Vos-straat naer het Vost-straetje, haer combleren van alle deugdelijkheit welcke si waert es, en die elck onse oek ter haerer beschinninghe houden wil.

Moghe hi vermiden hem om te slaeghen, wel wetende dat om te slaeghen, hi enckel wese moete omslaeghe.

So sal het geschieden dat metten tide wi ons onbaetsuchtiglijke sullen verheughen cunnen in een groet naergeslaecht. hetwelck aen onser companije scencen sal berucht companen, bereyt om onse stride voert te setten.

tot meerdere ere ende gloerie Ghodts,

tot schrik van alle borgheren,

ende tot grothe vreugdhe van alle wivekens,

tot welcke wi langs A... onse wulpsche ghedachten laten ghaen, tot in de eeuwen der eeuwen. Amen.

De houders van de oorspronkelijke (gestencilde) brief verzochten geen uitleg te verstrekken over de betrokken namen. Strikt genomen hoeft het niet. Het gaat niet om dé familie die de 'broekverbranding' heeft ingericht, maar om het gebruik en de sfeer daarrond : de eerste ontmoeting van de trouwers op een fiertel in het Oudenaardse, de aanroeping van santen en santinnen op een ludieke wijze, de zinspeling op allerlei motieven.

Geldt het een toeval, dat een vrolijke doodsbrief (afscheid van het jongmansleven !) van augustus 1936 eveneens 'het verbranden der jongmansbroek' behandelt, en uit dezelfde lokaliteit Oudenaarde stamt.

Alberto Loutje des Bol d'Or, Radio R.R. ;
Léo Ohyn-Pound del Shavoage ;
Michelo Cam-Cam ds Wandela ;
Csar Fernandski Gutsko ;
Baron von Konackère de la Sopine ;
Ab.-El-Krim de Crémère ;
Max Ghandi de Goethal of Brussels ;
Maestro Emilio Donta ;
Lord Van der Knol d'Esminard ;
Die benda Wolka, Bakkeren en Nanka-Korlogu ;
melden Ued. met groote vreugde het afsterven als jongman van hun aller vriend

DEN HEER

Juliano Rostipuli de Bevere

Lid der Koninklijke Gilde St Sebastiaan. "V.B." Boxing-Club, Leeren Vereert. der Bolders
 Veloclub, Kaarters, Jonge Wachten, enz.

De officieele "Balgvulling" heeft reeds plaats gehad alsook het verbranden der jongmansbroek.

Den 8 Augustus 1936 zal hij er van en.

LANG LEVE PULLY!

GEEN SPEL

Intussen werd me medegedeeld, dat ook op andere plaatsen broekverbranding bekend is, zo te Gullegem, (o.a. in de familie van een geneesheer, mevr. M.V.d.S., 48 j.), in het Zottegemse, maar niet in het openbaar bekend, (leraar M.v.G., 58 j.), aan de universiteit in Brussel (Ph. G., tandarts 27 j., Maarkedaal).

Allerlei vormen van 'levend volksleven' kunnen ons nog verrassen. Het komt er op aan die op het gepaste moment te ontdekken of op te vangen. Ze komen zo met een vertraging van een paar tientallen jaren, maar ons plezier blijft hetzelfde.

Renaat van der Linden.

Over eten en drinken

De Stichting «BRABANTSE DAG» te Heeze in Noord-Brabant (Nederland) verzorgt met betrekkelijke regelmaat een volkse (studie)dag (1) en een heerlijke en heuglijke stoet die daarbij hoort. In het kader van dergelijke roemruchte feestdag op 24 augustus 1979 leverde prof. Dr. J. Van Haver de bijdrage «Over eten en drinken».

Een vers dat door Finse ouders van kleinere kinderen gezegd wordt om ze al spelend hun vingers te leren kennen, luidt als volgt :

*Duim word wakker, of de kayakdrijvers zullen u achterlaten;
wijsvinger word wakker, of de umiakroeiers zullen u achterlaten;
middenvinger word wakker, of de houtrapers zullen u achterlaten;
ringvinger word wakker, of de fruitrapers zullen u achterlaten;
pinkje word wakker, of de kwakkelijagers zullen u achterlaten.*

Het is voor iedereen duidelijk dat die vijf regeltjes veel meer bevatten dan alleen maar een vingerspelletje. Ze suggereren naast een zekere eentonigheid een aantal beroepen en een wisseling van seizoenen, waarvan we aannemen dat ze volledig passen in een Fins landschap.

---

(1) De Stichting heeft bij het thema van die dagen waardevolle publikaties op de markt gebracht :

De kranten in Brabant, door Anton van Oirschot, 1963.

Van heksen en spoken in Brabant. Idem, 1965.

Sprookjes uit Brabant, door Carole Vos, Lea Smulders, Gerard van Kalmthout en Anton van Oirschot, 1966.

Zo bijgelovig bent U, door drs. W. Knippenberg, Anton van Oirschot, J.R.W. Sinninghe en drs. L.A. Verhoeven, 1970.

Oude kerkelijke kunst uit de zuidelijke Nederlanden, door drs. W. Knippenberg en J. Aerts, 1971.

De langste dag van Brabant, door Anton van Oirschot, 1972.

Reuzenverhalen, door Anton van Oirschot, Jan Naaijkens, Lea Smulders, Res Bloemen-Marres, J.R.W. Sinninghe, e.a., 1973.

Ziek zijn vroeger, door G. Haneveld, drs. W. Knippenberg, dr. D. de Moulin, dr. D. Witt op Koning, 1974.

Spreuken zo te zien, o.r.v. Anton van Oirschot, met bijdragen van drs. Jan Reijs, drs. H. Mandros, Anton van Oirschot, Carole Vos, drs. L. Verhoeven, drs. Jan van Oorschot, Geert van Beek, mr. Ton Frenken, drs. C. Verhoeven en dr. J. Schrijnen, 1976.

Van hoven en trouwen, door Anton van Oirschot, 1977.

Vreemd Volk in Brabant, door dr. F. Roeck, Anton van Oirschot, dr. L. Pirenne, drs. W.H. Th. Knippenberg, mgr. prof. dr. Th. Goossens, W.J. Hofdijk, drs. Jan Reijs, drs. G. Cox, Henk Smeets, Carole Vos, 1978.

Van water tot wijn. Van korsten tot Pastijen, door Anton van Oirschot, W.E. Hofdijk, drs. W. Knippenberg, Eugenie Abegg, dr. Herman Alder, Tijn Swinkels en Herm Savenije, Louise van Gisteren, Denise Wagemakers, Carole Vos, 1979.

U zult intussen al wel hebben begrepen dat het me veeleer om Nederlandstalige teksten te doen is en van de ouderen onder u zijn er wellicht die zich nu zo een vers uit hun jeugd herinneren. De volkskundigen noemen ze vingersprookjes en ik lees er u eentje uit Vlaanderen :

*Duimeling heeft een os gekocht,
vingerling heeft hem thuis gebracht,
langeman heeft hem gestoken,
fifikak heeft er worsten van gemaakt
en kleine pingsken heeft alles opgegeten.*

De tegenstelling met het Finse is bijzonder pregnant en eigenaardig is toch, dat vrijwel alle Nederlandse vingersprookjes die ik ken, iets te maken hebben met eten of drinken. Een voor de hand liggende en daardoor oppervlakkige conclusie zou zijn, dat 'goed eten' een karaktertrek van Vlamingen en Nederlanders is. Of dat juist is, laat ik voorlopig in het midden, maar het vingersprookje heeft me intussen te midden van mijn onderwerp gebracht, waarmee van mij wordt verwacht dat ik 'de avond inhoudelijk opluister'. Ik mag u dus niet met een lege maag naar huis laten gaan.

Ik voel me wel wat ongemakkelijk, haast als iemand die op dieet staat en die bij al de rijkdom van keuzemogelijkheden, hier en daar maar een klein stukje mag meepikken.

Ik zal me dan ook beperken tot twee gedachten.

De eerste is de volgende: bij mensen, voor wie de Wiener Schnitzel, de goulash, het smörebröd, de cannelloni, de bouillabaise noch de paëlla enig geheim hebben, kan de indruk ontstaan dat we nu, in deze tijd, een internationalisering van eten en drinken meemaken. Dat is maar gedeeltelijk waar, want die internationalisering is al vele eeuwen geleden begonnen. We zouden nu wel kunnen spreken van een stroomversnelling, van een democratisering van het verschijnsel.

De tweede gedachte - ik mag ze eveneens een constante noemen - die iedereen moet treffen die met enig onderzoek bezig is naar de evolutie van eten en drinken, is de permanente tegenstelling tussen overvloed en armoede; wellicht nu minder zichtbaar dan vroeger in onze onmiddellijke omgeving, maar gezien van op onze Europese boterberg en onze Europese vleesberg, zeker even reëel.

Mag ik mijn eerste gedachte dan even toelichten ?

Ik geloof zelfs dat het mogelijk moet zijn een soort van cultuurgeschiedenis te schrijven aan de hand van woorden en gebruiken die betrekking hebben op eten en drinken.

Ik zou dan uiteraard moeten aanvangen bij onze zeer verre en bij bepaling primitieve voorvaders, die van hun eerste bezetters, de Romeinen, een stuk Romeinse beschaving meekregen. Alhoewel de meeste woorden voor de 'leek ondoorzichtig zijn geworden, toch staat het vast dat koken en

keuken, peer en vrucht, kool en raap, wijn en beker, boter en kaas hier door de Romeinen zijn ingevoerd. Dat betekent natuurlijk niet dat de Germanen b.v. geen boter- of kaasbereiding hebben gekend, maar wel dat ze het op een andere, blijkbaar efficiëntere manier hebben leren doen. Voor de filoloog blijft het inmiddels een merkwaardigheid, dat de Germaanse talen het Latijnse woord *caseus* beter hebben bewaard dan de Romaanse, die er maar een benaderend woord voor hebben; *fromage*, *formaggio*, d.i. wat in een vorm is gegoten.

Later, in de middeleeuwen, is de sterkste beschavingsinvloed uitgegaan van Frankrijk. Of is het niet typisch dat feest en banket oorspronkelijk Frans zijn? Maar even goed foelie en kaneel en mosterd, citroen en azijn, abrikoos en prei, pladijs, tarbot en makreel, naast zowel de rozijn als de krent ('t ene uit raisin, 't andere uit raisin de Corinthe, wat nog voortleeft in het dialectische korentenbrood).

In latere eeuwen, vanaf het eind van de zeventiende maar vooral gedurende heel de negentiende eeuw, toen de Franse keuken in de wereld toonaangevend was geworden, zijn de ontleningen niet meer te tellen: champignons en asperges, biscuit (dat we eigenlijk al veel vroeger al eens hadden overgenomen en tot beschuit hadden omgevormd), compote en confituur, beignet en croquet, het kindertaalwoord bonbon en een hele reeks gerechten als escalope de veau, vol au vent, ragoût, bouchée à la reine, velouté aux fines herbes en nog veel meer. De allergie van de Vlamingen voor alles wat Frans is, kan zich wel eens tegen die benamingen keren, maar gelukkig nooit tegen de inhoud.

Tussen de eerste en die tweede golf van Franse woordinvasie lag de tijd van de grote ontdekkingsreizen. De Kruisvaarders hadden uit den lande van overzee al heel wat vreemde, nieuwe dingen meegebracht: dadel en vijgen en b.v. suiker uit suikerriet, dat zeer lang als een kostbaarheid is aangezien, want het gewone zoetmiddel was honig, waaruit tot in het begin van deze eeuw mede werd gebrouwen. De Spanjaarden hebben in de zestiende eeuw uit Chili de cacao meegebracht waaruit een eeuw later chocolade zou worden gemaakt; koffie werd in de zeventiende eeuw bekend uit de Arabische landen, die ons al vertrouwd hadden gemaakt met elixir en alcohol; thee komt in dezelfde eeuwen uit China, dat omstreeks 1500 aan de Portugese kooplieden al 'Chinaasappelen' verkocht. Uit Cyprus werd de bloemkool ingevoerd, uit Litauen de augurken, uit Mexico de tomaat, zij het eerst als sierplant, en de ananas uit Brazilië; uit Afrika importeerden de Portugezen de banaan en uit Florida de kalkoen.

Opmerkelijk in heel die evolutie is het zo goed als ontbreken van Duitse invloed. Je kunt wel wijzen op kroeg en schransen en smullen en - met permissie - op kotsen, maar dat zijn duidelijk woorden van lager al- looi, soldatenwoorden. Van Engelse invloed op onze woordenschat voor eten en drinken en dus op onze eet- en drinkgewoonten, is vóór de 20^e eeuw nauwelijks sprake, maar in een paar decenniën heeft het Engels een achterstand van eeuwen ingehaald. Ik geef maar enkele voorbeelden uit een imposante reeks : sherry en whisky, stout en pale-ale, mixed pickels en yoghurt, toast en cake, lunck en pick nick, snackbar en barbecue, cocktail en sandwich.

Om de evolutieschets vollediger te maken, zou ik ook even op Neder- landse export moeten wijzen; of is het alweer toeval dat we aan de Fran- sen hun bière en aan de Engelsen hun brandy hebben geschonken ?

Nu ik het toch over drinken heb, denk ik eraan dat ik mijn cultuurge- schiedenis eveneens zou kunnen stofferen met verschillende woorden voor hetzelfde begrip : het Germaanse herberg, het Latijns-Frans tave(e)r- ne, het Duitse kroeg, het Spaanse estaminet - welke spui-ter heeft hiervoor de etymologie bedacht 'esta mineta' = er is een lieve poes in huis ? - het Nederlandse tapperij, het Franse café, het Zuidamerikaans cafetaria, tot de moderne Engelse bar en pub.

Ik geloof dat ik met deze voorbeelden mag volstaan. De internationalise- ring van onze eet- en drinkcultuur is een eeuwenoud verschijnsel.

Toch is het duidelijk dat de meeste van de vermelde nieuwigheden zeer lange tijd het voorrecht zijn gebleven van een procentueel zeer be- perkte groep. En precies over die sociale bovenlaag zijn we het best geïnformeerd.

Uit de vrij talrijke gegevens die uit rekeningen of anderszins bewaard zijn, blijkt dat die rijken en vooraanstaanden, die hofhoudingen en openbare besturen enorme maaltijden en drankgelagen hebben aangerecht, waar- mee ze tegelijk hun rijkdom en hun levensdrift wilden bewijzen. Over de kwaliteit van hun spijskaarten kunnen we moeilijker oordelen, maar de diversiteit ervan en de vaak ingenieuze presentatie spreken nog steeds tot onze verbeelding. Over de kwantiteit kunnen we ons alleen verbazen. Ik geef er voorbeelden van :

- in 1460 kan de burgemeester van Arnhem wegens ziekte niet aan een feestmaal aanzitten, maar, zo blijkt uit de stadsrekeningen, zijn deel wordt hem thuis bezorgd : een pastey, een capuen, een scottel galentyns (vlees of vis in gelei), een scottel sukerye (cichorei), een vlay en twee tairten, en twee quarten wijns.

- tien jaar eerder in 1450 was voor een feestmaal voor de deken en voogden van het godshuis Sint-Joos in Brugge en voor een aantal vooraanstaanden uit de stad, in totaal 89 man, het volgende klaar gemaakt : 40 kippen, 5 braetverkens, 10 gansen, 7 wederen haersten, drie pont laerts, drie oostersche hammen met ziedene, 20 taerten, drie soorten wijn, goed voor 47 stopen, wat ongeveer 2 liter per man betekent.

Dat is met onze maatstaven gemeten, onbehoorlijk veel. Voor die grote dorst is er wel een natuurlijke verklaring, als men bedenkt dat er grote hoeveelheden zout en veel specerijen werden gebruikt. Vandaar o.m. de noodzaak van wijnimport, die in de Nederlanden van het midden van de zestiende eeuw 1/8 van de totale import vertegenwoordigt. Het is wel jammer dat de namen van die wijnen in onbruik zijn geraakt : clareyt, malvesijn, hypocras...

In schrille tegenstelling tot die overdaad staat de rampspoed van de massa misoogsten, de honder van het proletariaat in de steden - en dat was er lang vóór de negentiende eeuw - en de ellende van benden bedelaars, landlopers en anders varende luyden. Maar ook de schraalheid van alledag voor boer en ambachtsman. Alhoewel onze historische kennis hierover erg beperkt is, mogen we gerust aannemen dat gedurende eeuwen de hoofdbestanddelen van de volksvoeding brood en pap zijn geweest, zoals dat luidt in de bekende stock van het referey van Antonis De Roovere (midden van de 15^e eeuw) 'pap ende broodt in d'oude daghen', wat tot in de 20^e eeuw na-echoot in een door K.C. Peeteres in Wuustwezel opgetekend lied van de Walenknecht :

*Daar was zo een een Walenknecht
die diende bij een pachter,
het eten was er schraal en slecht
en nooit iets van de slachter.
Het beste saperloot,*

*was pap met roggebrood.
En als er peeën kwamen,
dan zei de boer : dat is nu spek.
En maakte de knecht redamen
dan was't : Houd uwen bek.*

Een van die zeldzame documenten in een stuk over de voeding van de werklui van de abdij van Vorst uit de 15^e eeuw. Rademaker, gareelmaker, smid, brouwer, timmerman, kuiper en andere ambachtslui ontvangen er dagelijks potagie en een hoeveelheid brood en pier, wekelijks : van Sinksen tot Vastenavond 3 pond kaas, van Vastenavond tot Pasen 28 haringen, van Pasen tot Sinksen 40 eieren. De genoemde potagie hield waarschijnlijk het midden tussen wat wij nu soep noemen en groente, maar de ingrediënten ervan waren niet zeer gevarieerd : kool, rapen, wortelen, uien. Na de ontdekking van Amerika kreeg men de beschikking over betere bonen en ook over aardappelen, maar deze laatste zouden pas eeuwen later, d.w.z. in de 19^e eeuw het volksvoedsel bij uitstek worden, dat in tijden van levensduurte zelfs het brood moest vervangen. Van vlees is in

bovengenoemd rantsoen van Vorst geen sprake. Burgers aten wel varkensvlees, met een voorkeur voor spek. Dat is trouwens de enige vleessoort die in spreekwoorden en zegswijzen voorkomt, naast pap en bonen.

Wie er mocht aan twijfelen dat de gewone kost eeuwenlang vrijwel identiek is gebleven, hoeft maar die prachtige bladzijden uit 'De boer die sterft' van Van de Woestijne te herlezen, waarin de Smaak zo fijnzinnig beschrijft wat een schamele boerenkookpot schafte en hoe goed dat wel was.

We kunnen ons voorstellen hoezeer in die monotone en verplichte soberheid van de dagelijkse kost en van de overvolle werkdagen uitgekeken kon worden naar dagen en gebeurtenissen die enige afwisseling konden brengen: de vaste pannekoekdagen, een gildemaal, een bruiloft, een oogstfeest, de kermis én hoe feest en kermis met overdaad en uitspatting konden eindigen.

Het welbekende Kerelslied van de eerste helft van de 14e eeuw schildert die sociale realiteit bijzonder raak, met dat wrange *dédain* van de ridders voor de ruwe boer, die alleen maar boerenkost eet en als hij ter kermis gaat, wild wordt van de wijn; maar hij brengt zijn vrouw een lijscouke mee, de grote cornemuse wordt bespeeld, er wordt gedanst en ze zijn een moment gelukkig:

*Ic wil van den kerelen singhen
si sijn van quader aert :
si willen de ruters dwinghen;
si draghen een langhen baert.
Haer cleedren die sijn al ontnait,
een hoedeken op haer hoofd ghecapt,
tcaproen staet al verdrayt;
haer cousen ende haer scoen ghelapt.
Wronghelen, wey, broot ende caes
dat heit hi al den dagh,
daer omme es de kerel so daes.
Hi etes meer dan hijs mach.*

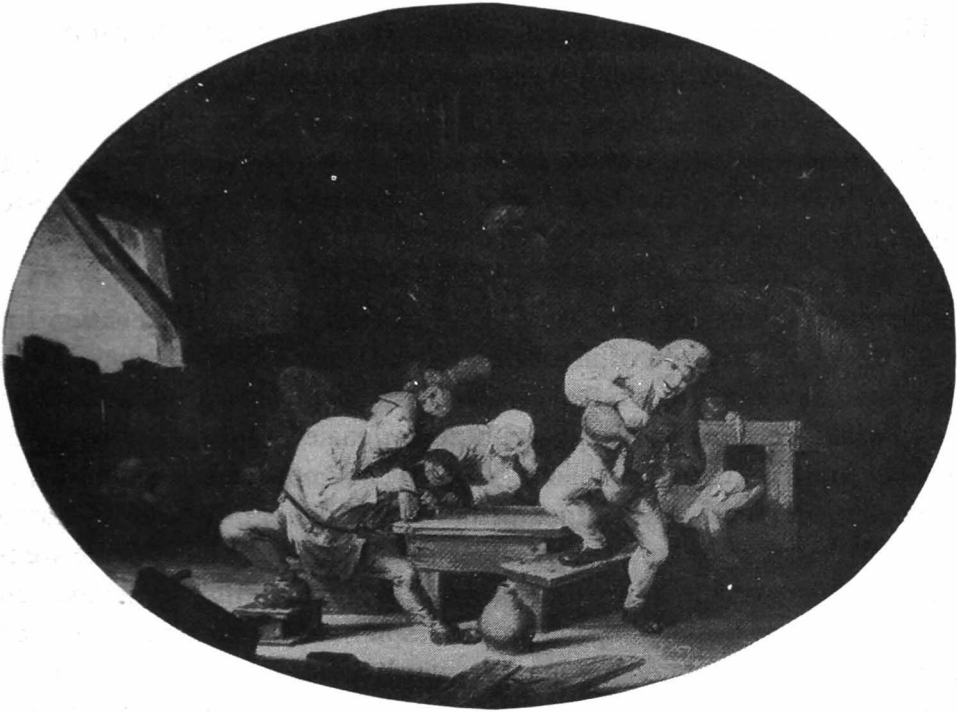
*Ter kermesse wille hi gaen,
hem dinct datti es een grave;
daer willhijt al ommeslaen
met sinen verroesten stave.
Dan gaet hi drincken van den wine,
stappans es hi versmoort;
dan es al de werelt zine,
stede, lant ende poort.
Wronghele ende wey, broot ende caes
dat heit hi al den dach;
daer omme es de kerel so daes,
hi etes meer dan hij mach.*

Bredero's Boerengezelschap van drie eeuwen later leeft nog van dezelfde adem:

*Arent Pieter Gysen, met Mieuwes laap en Leen
en Klaasjen en Kloentjen, die trocken t'samen heen
na 't dorp van Vinckeven (...)*

*Sy gingen int selsip : daar worden so eschrangst,
gedroncken, gesongen, gedrumelt en gedangst,
gedobbelt en gekangst;
men riep om wijn, het most so zijn,
elke boerman was een langst...*

Drinkebroers, A. Van Ostade

Geen wonder dat die momenten van uitbundigheid gretig op doek werden gebracht door de Brouwers, de Van Ostades, de Jan Steens; én door Breugel, maar die ziet vaker de tegenstelling tussen de vette en de magere keuken, tussen vasten en carnaval...

Want we mogen ons op die ongebondenheid niet verkijken : ze is een uitzondering op de regel, een korte en haast de enig mogelijke ontsnapping uit de realiteit van alledag, precies zoals de wittebroodsweken stonden tegenover de zwartebroodsjaren.

Zo kom ik terug bij mijn Nederlandse vingersprookjes die ik als uitgangspunt heb gebruikt. Tegen welke sociale achtergrond moet ik ze interpreteren ? Eerder dan als uiting van Boergondisch of zogenaamd Breugeliaans levensgevoel, zie ik ze met zelfironie van de Vier Weverkens in wier schapraai de muizen van honger sterven, als een verlangen naar een werkelijkheid die beter en mooier is dan die van elke dag. Desnoods als een transcendente vreugde : de rijstap met gouden lepeltjes die sommigen onder ons in het paradijs ten deel zal vallen. Maar het liefst nog op deze aarde. Want zo leg ik voor de gelegenheid Prediker 8:15 uit 'Er is voor de mens geen ander geluk onder de zon, dan te eten en te drinken en zich te verheugen'. (2)

Dr. J. Van Haver.

(2) Voor inlichtingen en publikaties inzake voeding kunnen belangstellenden raadplegen : Nederlandse Volkskundige Bibliografie. Systematische registers op Tijdschriften, Reekswerken en Gelegenhedenuitgaven. Centrum voor Studie en Documentatie, Antwerpen, I - XXX (1964-1979); Jaarboek van de Koninklijke Belgische Commissie voor Volkskunde, Brussel, I - XXX (1939-1977), onder rubriek IX Voeding.

De Gaaischuttersgilde St.-Andreas te Geraardsbergen Rijk verleden en voorspoedige toekomst

Enigszins verdoken, doch welbekend voor de «habitués», in het straatje achter de hoofdkerk, herbergt Geraardsbergen een van de oudste gaaiholdersgilden van het land, de gilde van St.-Andreas. (1)

Gaibollen bestaat erin vanaf een bepaalde afstand tussen tien tot twintig meter met houten of metalen schijven te bollen, *schieten*, naar een serie *gaaien*, pluimen, bevestigd op ijzeren pinnen aan het einde van een hellend vlak. Te Geraardsbergen zijn zeven gaaien voorzien : de hoofdvogel met aan beide zijden telkens een zijvogel, een kalle en een kleine. Het **Reglement voor prijskamp met de gaibol** leert ons hoe een kamp verloopt : in principe dient ieder bolder zich in te schrijven vóór de wedstrijd, doch laatkomers kunnen nog opgenomen worden tot het einde van de eerste ronde. Loting bepaalt wie de spits afbijt. Niemand mag een ander in zijn plaats laten spelen. Er wordt gespeeld met twee bollen, eigendom van de maatschappij of de speler zelf. Deze bollen mogen met beurtwisseling of onmiddellijk na elkaar worden gespeeld. Indien een deelnemer zijn eigen bollen gebruikt, moeten deze in wedstrijd blijven tot het einde, zodat deze door elkeen kunnen worden gebruikt. Wanneer twee gaaien tegelijk worden *afgeschoten* moet de schutter een van de twee kiezen. Voor het geval een *vogel* valt tussen twee *scheuten* in, wordt hij toegewezen aan de eerst bollende voor zover de bol van de volgende nog niet meer dan de helft van de weg had afgelegd.

De bolling duurt in principe drie uur waarbij het bestuur de laatste beurt aankondigt.

Jaarlijks, in februari, wordt de Koningsbolling georganiseerd. De laureaat is hij of zij die de hoogvogel wegschiet, de moeilijkst te veroveren vogel. Voor de loop van het jaar wordt de koning getooid met een driekleurig lint waaraan een St.-Andreaskruis en een vogeltje in massief goud bevestigd is. Samen met de leden gaat hij aldus getooid twee keer per jaar in de publieke optochten : de Krakelingenstoet en de Processie van Plaisance (2). Vooraan wappert dan de gildevlag, prachtig geborduurd en goudbestikt.

---

(1) Zie *Het bolspel in Vlaanderen*. Renaat van der Linden, uitgave in eigen Beheer, Zottegem, 1966, omsl., ill., 272 blz.

(2) Krakelingenstoet : eerste zondag van de Vastentijd.
Processie van Plaisance : eerste zondag na 24 augustus.

De Gilde werd opgericht ten jare 1843 en had van meet af aan vast omlijnde reglementen waaraan het bestuur streng de hand heeft gehouden. Dit is waarschijnlijk de basis en het geheim van de eerbiedwaardige leeftijd van de Maatschappij.

De oorspronkelijke *algemene voorwaarden* van de Maatschappij zijn niet bewaard, doch wel een boek met de notulen van de vergaderingen waaruit zowat het «dagelijks leven» van de Gilde naar voor komt. Dat was dan alleen maar bollen.

Het bestuur, oorspronkelijk bestaand uit *prezident, ontfanger, sekretaris en balliuw*, later, vanaf 1909, uit voorzitter, erevoorzitter, ondervoorzitter, sekretaris en ontvanger, vergaderde telkens dit nodig bleek en had, verantwoordelijk voor het dagelijks bestuur, de leiding en het gezag over alle welkdanige aktiviteit van de *societeit*.

De leden zelf moesten minstens maandelijks bijeenkomen op straffe van boete van tien centiemen (1909), namelijk op de derde maandag. Te laat komen leverde voor de vereniging een boete op van vijf centiemen. Drie achtereenvolgende afwezigheden volstonden om te worden uitgesloten door de algemene vergadering waar eenieder stemrecht had. *Inkomende* of nieuwe leden betaalden, wanneer ze aanvaard waren door de vergadering, een *entree* van 1,50 fr. Aan bollingen werd anno 1909, - reglement dat zeker grotendeels het vorige bestendigde - voorzien : een jaarlijkse koningbolling en daarna, op de derde zondag van januari een bolling voor de koningsprijzen. Een aanvullende reglementering van 1946/47 heeft bovendien een kampioenbolling voorzien. Wie drie jaar achtereenvolgens koning was, werd keizer geproklameerd. Ieder lid was trouwens verplicht op straffe van boete van een frank twee prijsbollingen per jaar bij te wonen. In 1946/47 bepaalde het nieuwe reglement trouwens de bevestiging van de maandelijks verplichte prijsbolling.

Na de oorlog '40-'45 gaat de Maatschappij van start met een nieuw reglement, dat - zoals aangeraakt - eerder een aanvulling van de reeds geldende regels was, regels die trouwens naar gewoonte werden in acht genomen. Op dat ogenblik betaalt ieder lid 5 fr lidgeld per maand. Drie maand verzuim van betaling bracht uitsluiting mee. Nog steeds beheerst de korporatistische gildegeest dit reglement, want geen lid kon worden aangenomen dan door een lid te zijn voorgedragen en bij algemene instemming te zijn aanvaard. De «inkom»-prijs belooft nu 5 fr. Democratisch element : zowel het bestuur als leden zijn gebonden door de voor-

schriften van de algemene vergadering bij algemeenheid gestemd. Onvoorziene gevallen (bedoeld worden allicht geschillen en krisissituaties) werden beslecht door het bestuur, doch na voorlegging aan de algemene vergadering.

Inbreng van democratische regels betekende tegelijk voorziening in ordevoorschriften : aldus werden de leden «verzocht» tijdens de vergaderingen het zwijgen te bewaren wanneer iemand aan het woord was, ten «titel van respect». Onderbreking van een spreker zonder het woord te vragen aan de voorzitter werd bestraft met 0,25 fr boet, inbaar door een «kommissaris». Elk lid had het recht nazicht van de kas te vragen, het bezit van de maatschappij was veilig gesteld.

Wat de bollingen aanging werd bepaald dat de pluimen eigendom bleven van de maatschappij, tenzij de schutter die ze had afgebold, vijftien frank betaalde.

Later werd aan deze standregeling toegevoegd dat te laat komen op een vergadering werd bestraft met boete van een frank, wat het enige middel bleek om de eeuwige slechte gewoonte van het laattijdig aankomen in te dijen.

In april 1963 werd bovendien ingeschreven dat de laatste ronde op een zondagbolling zou worden aangekondigd om negen uur (21 uur).

De strenge reglementering van de vereniging hoeft niet te verwonderen. Inderdaad we hadden bij de oprichting te maken met een «gilde» met een korporatieve ingesteldheid. Enkel welbepaalde en gerespekteerde normen konden de bescherming van de gilde naar buitenuit en innerlijk waarborgen en haar voortbestaan bestendigen. Wel zien wij dat sedert de oprichting in 1843 een evolutie waar te nemen is in de machtsverhoudingen van het bestuur en de algemene vergadering van de leden, wat ons leidt naar de democratischer regeling van 1946. Inmiddels bleef dit laatste reglement van toepassing en wordt het heden nog gevolgd, zij het dan met de nodige «souplesse».

De punktuele indruk van de statuten laat niet vermoeden dat niettemin de gilde, naast haar hoofddoel, de gaaibolling, diverse activiteiten ontwikkelde waar het in de praktijk allesbehalve stijfjes aan toe ging. We illustreren dit met een greep uit het notulenboek van 1843.

Vooraf de bollingen. Naaste de maandelijksse bollingen werd telkens een prijsbolling ingericht op de kermis van «den hyligen Bartholomeus» in augustus. Onderstaande tabel geeft een overzichtje van de prijzen in 1846-1863 *in franken* :

Anno	oppervogel	zijde	kal	laatst afgeboden (kleine)
1846	20	10	5	5
1847	15	7	2,5	boterpot
1848	prijsbolling naar 26 fr.			
1849	10	5	5	3
1851 (25/5)	25	2,5	1	
1863	10	5	2,5	

Naarmate de tijd verloopt worden de geldprijzen frekvent vervangen door prijzen in natura. De wetgeving op de spelen en weddenschappen en loterijen is uiteraard niet vreemd aan deze evolutie. In 1932 wordt de kermis-«monsterprijskamp» dan ook ingericht «voor schone hanen»: hoogvogel 5 hanen, zijde : 4 hanen, kal : 3 hanen.

STAD GEERAARDSBERGEN

GAAISCHUTTERS GILDE "ST ANDREAS"
gevestigd bij Charles De Vlamincq, Lessenschestraat

TER GELEGENHEID DER WIJKKERMIS "ST ANNA"
MAANDAG 1 OOGST 1932

MONSTERPRIJSKAMP MET DE

GAAIBOL

voor schoone HANEN

HOOGVOGEL 5 HANEN

Zijdevogels, ieder 4 Hanen

Kallen, ieder 3 Hanen

Kleine vogels volgens het getal bolders.

Voorwaarden

De inleg is bepaald op 6,50 fr. per man.

Ieder speler mag maar 2 achtereenvolgende bollen spelen.

Inschrijving van 6 tot 7 ure, om aanstonds daarna te beginnen.

De laatste ronde zal aangekondigd worden.

LET WEL OP HET UUR.

De maatschappij is niet verantwoordelijk voor de ongevallen.

HET BESTUUR :

De Koning,

De Voorzitter,

De Ondervoorzitter,

Th. Bruylant.

Frits Windels.

Pieter Verhaegen.

Sekretaris, Pieter Goossens.

Kommissaris, Em. Beeckman.

Druckpersj Georges BRUYLANDT, Adamstraat, 30, Geeraardsbergen

Naast de bollingen en vergaderingen was een jaarlijks terugkerend programmapunt, zoals trouwens nu nog, de viering van de feestdag van de *societeit*, namelijk op St.-Andreas, 4 december. Dit feest ging gepaard met *...eene gelezen misse te doen om 9 uren, beyeren en luyden en eenen diné zonder prijs met eene pinte wijn en elke member een littre bier te weten de helft op onsen feestdag en den tweeden dag de ander helft...* (19/9/1848) *solemnele messe ter eeren van St.Andris, diné om 12 uren, en den woensdag nadien soupé om vijf uren namiddag. Na den diné zijn twee herbergen gedesineerd (aangeduid) (18/9/1849).*

De koningsviering bracht uiteraard ook zijn feestelijkheden mede, zoals een souper, *...den maandag na dry koning. De dag tevoren, den koning dag, elk man zijn vijf pinten bier op de soupé (18/10/1864).*

Regelmatig was er een uitstap voorzien, hetzij te Geraardsbergen zelf: *... in de stad op vasten dynsdag op boete van 25 centiemen (2/2/1864), de bijwoning van de processie van Plaisance ...aengenomen om in de proces van plaisance te gaen voor altijd (23/8/1846) - (waarbij de afwezigheid telkens wordt beboet: 1846: 50 centiemen, 1862: 75 centiemen) - hetzij naar andere steden: ...naer Aelst op kosten van de societyt en gezamenlijk te bollen voor onse societyt (19/6/1864) - ...naer Antwerpen op kosten van de societyt..(8/9/1864); Aalst (29/6/1869).* Gelegenheden om naar buiten te treden werden niet onbenut gelaten, zoals het *...inhalen van den Deken, met het vaendel (afwezigheid 50 centiem boete) (25/3/1849 - ...den Gouverneur onser provincie in te halen den 25 july 1850 (21/7/1850).*

Binnen de vereniging zelf viel ook al een en ander te vieren zoals de installatie van voorzitter en sekretaris *in onze zael - ...uytstap op vasten-avond dynsdag en nadien biefstuk te eten op boete van 25 centimen (16/2/1862) - ...bijwonen van de mis en 's maendags biefstuk te knappen bij den onderpresident (16/9/1851).*

En indien er een stille periode was of de geesten ludiek geladen waren, besloot men gewoon tot een bijeenkomst met tijdslimiet, waarvóór men niet mocht weggaan: *...bijeem te blijven tot den zeven uren. Voor den deze zijn wij overeengekomen eenen frank vijfentwintig-Den 17 9ber 1844 voor den dranks. Elken societaris sal hebben zes lietteren (17/9ber/1844). - ... door meerderheyd van stemmen is besloten van aen ieder member te betaelen acht lieters bier (15/9/1846).*

De «buitenambachtelijke» activiteiten waren dus helemaal geen «klein bier»!

Feit is dat in voor- en tegenspoed de gaaischuttersgilde zich heeft gehandhaafd en dat zij heden steeds groeit en bloeit omdat zij bestaat uit mannen die hun hart aan hun gilde hebben verpand en aan de sport die wellicht nu minder populair, maar ongetwijfeld zeer spannend in zijn ontspanning, sportief in de competitie, loyaal in winst en verlies, en hecht in zijn menselijke relaties is. Een gildesport waar de «members», eens opgenomen, met warme vriendschap worden onthaald, voor de gaaibolling worden gemotiveerd als nooit tevoren, en waar, wanneer de laatste ronde wordt aangekondigd, met spijt in het hart het einde van de «kamp» aangezien wordt.

Wellicht is dit ook de bron die nu meer dan 125 jaar leven heeft gegeven aan de gilde en haar een lange en welvarende toekomst zal verzekeren. St.-Andreas kan tevreden zijn over zijn «schutters».

De vereniging telt heden 28 leden (3) en wordt geleid door zes effectieve bestuursleden en een erevoorzitter, Heymans Lucien, aannemer van bouwwerken. Effectief voorzitter is de heer De Zutter Henri, gepensioneerde en hij wordt bijgestaan door de ondervoorzitter Matthijs Julien, kolenhandelaar, sekretaris Van Schel André, paswerker, penningmeesteres Declercq Martha, handelaarster, hoofdkommissaris De Nutte Luc, dakwerker en kommissaris Jacobs Marcel, bediende. Onder de leden werden in 1979 genoteerd: Matthijs Marc, vrachtwagenchauffeur, De Lauw Lucien, lasser, Pletinckx Valère, stadswerker, Van der Linden Henri, gepensioneerde, Van der Linden Jaak, metaalbewerker, Van der Linden Guido, vrachtwagenchauffeur, De Taeye Wilfried, arbeider, Dauwer Anette, strijkster, Jourquin Georges, postbode, De Block Armand, spoorwegarbeider, Weyenberg Anita, stikster, Bourlez Frans, beenhouwer, De Lauw Prosper, vrachtwagenbestuurder, De Poorter Rudy, elektriker, Felix Gaston, ijzervlechter, Labiau Gaston, metser, Matthijs Jean-Pierre, metaalbewerker, Wilmet Oscar, metser, De Nutte Anita, stikster, De Poorter René, gepensioneerde, De Bodt Willem, dakwerker.

(3) De registers der leden laten ons toe het ledenaantal van de vereniging te zien in haar evolutie sedert 1929. Wel weten wij uit een korte vermelding dat in 1911 negenentwintig leden waren ingeschreven. We geven de evolutie over telkens vijf jaren :

1929 : 32	1940 : onderbroken	1955 : 18	1974 : 26
1930 : 29	werking tot 1947	1960 : 15	1979 : 28
1935 : 19	1947 : 27	1965 : 20	
1940 : 22	1950 : 20	1970 : 16	

De ontwikkelde activiteit is vrij intensief : zo noteerde de Stedelijke Sportraad Geraardsbergen voor het jaar 1976 voor gaaischuttersgilde St.-Andreas : - 26 zondagen wedstrijd voor iedereen - kampioenschap van de club op 1 mei - de koningbolling in februari - Keizersbolling in november - deelname aan de stadsprijs Geraardsbergen - kermisprijs St.-Bavo - toernooi Zuid-Oost-Vlaanderen en verder wedstrijden in Oudenaarde, Ename, Eine en Ronse.

Topgebeurtenissen zijn natuurlijk het klubkampioenschap dat wel wisselt van datum doch steeds in de lente wordt georganiseerd, de Koningbolling steeds op de eerste zaterdag van februari en de Keizerbolling telkens de laatste zondag van november en beslecht op de eerste zaterdag van december.

De gestandaardizeerde uitnodigingen geven een overzicht van het soort activiteiten van de club : van algemene en buitengewone vergaderingen en bestuursraad, over gastmaal en uitstap naar prijskamp op boete, koningsbolling of driemaandelijks, verplichte bolling.

Gaaiboldersbond — St-Andreas

Lokaal : JULES DE CLERCQ, Buizemont 92, Geraardsbergen

GEACHT MEDELID

Postdatum.

U wordt vriendelijk uitgenodigd tot de vergadering, waarvan doel, dag, datum en uur hieronder zijn aangeduid en welke plaats heeft in 't lokaal.

DOEL	DAG	DATUM	UUR	Mededelingen
Algemene vergadering	Zondag	1 9 17 25	1 7	
Buitengew. vergadering	Maandag	2 10 18 26	2 8	
Bestuursraad	Dinsdag	3 11 19 27	3 9	
Gastmaal	Woensdag	4 12 20 28	4 10	
Uitstap	Donderdag	5 13 21 29	5 11	
PRIJSKAMP op boete	Vrijdag	6 14 22 30	6 12	
KONINGBOLLING	Zaterdag	7 15 23 31	$\frac{1}{4}$ $\frac{1}{2}$ $\frac{3}{4}$	
Driemaandelijks bolling	Zaterdag	8 16 24	voormiddag namiddag	Het Bestuur.

De Koning wordt gekroond met het geëerde en geëerde teken zijner waardigheid : een gouden St.-Andreaskruis met kroon en massief gouden aanhangsel, een vogel voorstellende. Het kruis zelf in wit metaal (materie

niet bekend) meet 8/8 cm, terwijl de gouden stralenbundels 8,5/8,5 cm uitstralen. De kroon met kruis inbegrepen, én de vogel, is het ereteken 13,5 cm hoog. In het centrum is het teken (dat 'double face' is gemaakt) zes cm dik, terwijl de kroon een cm diepte heeft.

Het kruis wordt door middel van een zijden lint met de Belgische kleuren, om de hals van de gekroonde gehangen. Soms worden andere tekens mede geschonken zoals in 1946 toen de kampioen een eremedaillon van de Belgische Boerenbond ontving.

De geëmerkte 'koning' met de tekenen zijner onderscheiding is uiteraard zo fier als een gieter.

De leden en bestuursleden van St.-Andreasgilde zijn niet weinig fier over de uitgebreide bespreking van hun vereniging in het boek van van der Linden Renaat «Bolspel in Vlaanderen-Vroeger en nu» dat hen blijkbaar zeer goed bekend is, alsook over het feit dat de BRT uitgerekend bij hen is komen filmen voor de uitzendingen destijds van Slalom en Echo.

Hun trots is gerechtvaardigd en bewijst dat zij het hart op de juiste plaats dragen : «hun sport» is eindelijk aan een herwaardering toe. De bolders willen dan ook in de mate van het mogelijke alles doen om dat proces te versnellen en het waas van enigerlei geheimzinnigheid dat over de «boldersbaan» hangt op te heffen, het volkse spel terug te brengen naar het volk, dat het spelen in grote mate heeft verleerd.

M. Van Den Berghe.

BRON :

Archief St-Andreasgilde-Geraardsbergen, berustend bij dhr Jules De Clercq, Buizemont 92 te Geraardsbergen, en bestaande uit :

- Boekje klein formaat (18/15 cm) van 31 bladen, houdende de notulen der (bestuurs)vergaderingen vanaf november 1844 tot januari 1866.
- Register, geopend 1907 (hervorming), houdende algemene «voorwaarden» of reglementen, prijskampreglementen, inschrijvingen der leden met 'mizes' (1929-1940) en achteraan de kasstaten van 1909 en 1929-1940.
- Register geopend 1946 (hervorming) houdende algemene reglementen, adressen van leden, inschrijving leden met hun bijdragen, inschrijvingen voor wedstrijden en kasverrichtingen. (± 65 bladen).
- Twee registers (33/12 cm) houdende aantekeningen van wedstrijden en tornooien.
- Konings-St.-Andreaskruis -(supra beschreve, cfr figuur)
- Vlag van de vereniging uit het oprichtingsjaar met in het centrum een St.-Andreaskruis (gestikt in gouddraad) en bovenaan de tekst «Société St.André»; onderaan de melding «Grammont».
- losse stukken betrekking hebbende op de werking van de vereniging, zoals foto's van de koningen, aanvragen subsidiëring enz...
- trofeeën.

Boekbespreking

Marcel DAEM. *Van Baardemaker tot Barbier. (Gentse Chirurgijn-Barbier)*. met bijdrage van Dr. Leon ELAUT «*Kanttekeningen bij het sekrettenboek van een Gents chirurgijn-barbier*». Ten Geleide van dr. J. Decavele, stadsarchivaris van Gent. Aurelia Books, Brussel, Aureliae Folklorica n° 9. 170, 41 ill. 1976, samenvatting in het Frans, Engels en Duits.

Ambachten en gilden speelden een belangrijke rol in het leven van onze voorouders, in een betrekkelijk vast kader, dat geen stroomversnellingen beleefde zoals ons huidige laatste kwart van de twintigste eeuw.

De invloed en waarde van ambachten staat in verhouding met hun aantal en politiek belang en militaire getalsterkte. Dat geldt voor de algemene sfeer. Een sociale inslag en uitdeining houdt verband met de afzonderlijke sociale rol die barbiers vervullen in hun zorg voor het menselijk lichaam in menig opzicht.

De kennis en studie van ambachten en gilden houdt gelijke tred met de veelheid en volheid of de geringe graad der bronnen die ter beschikking staan. Marcel Daem heeft alle beschikbare documenten opgespeurd en gesteld in hun historisch kader, met hun volkskundige aspecten. De bakermat steunt op oude adelbrieven en de ambachtelijke organisatie van de middeleeuwen tot de achttiende eeuw leunt rechtstreeks aan bij de heel- en geneeskunde en -kunst. Baardemakers, barbiers en chirurgijn-barbiers gaan bij manier van spreken, hand in hand. De benaming «baardemaker» en «barbier» komen regelmatig in de archieven voor vanaf de veertiende eeuw en dringen, sporadisch dan, door tot de achttiende eeuw. Baard betekent evenzeer haar op kin en wangen, als hand- of strijdbijl in de bediening van verdedigingswapen. De precorporatieve organisatie sluit een militair corps in. Een profaan karakter tekent het ontstaan van nering en ambacht; een religieus of humanitair dit van gilden. Chirurg en chirurgijn-barbier waren betrokken bij het toedienen van medische zorgen. De studie houdt de twee beroepen uit elkaar en om-

lijkt in hoofdzaak de chirurgijn-barbier. De ontwikkeling van leerling tot meester-chirurgijn-barbier, de eksamens, het gildehuis of vergaderlokaal, de winkel van de nering, het werkterrein van de barbier en chirurgijn, de hernieuwing van de reglementering in de zeventiende eeuw, worden omschreven, tot de Franse overheersing in 1791 de beroepsorganisatie uitschakelt en de poort opent voor de vrije uitoefening van het barbiersberoep. De bloei van het kappersberoep in de negentiende en de twintigste eeuw ontleedt alle mogelijke facetten: naam en prestaties van de barbier, inkomen en inrichting; de kapper voor de gegoede burgerij, de eerste vermelding van de naam «coiffeurs» in de wegwijzer van de stad Gent in 1854, zijn personeel en salon, het abonnement en abonnementsgeld en -kassen, de haartooi en volkse haardracht, uithangtekens: de barbierstok en het scheerbekken tot omstreeks 1920-30; sierlijke adreskaarten bevatten waardevolle, wisselende tonelen en teksten. Volkskunst staat in verband met het mensenhaar als decoratief element voor de woonkamer. In het hoofdstuk Volkskundige Aspecten krijgt de volksgeneeskunde een belangrijk aandeel, o.a. langs aderlatingen, stadverordeningen voor kwakzalvers, chirurgie en marktscènes, zwarthandelaars en charlatans. Het verenigingsleven komt tot zijn recht met het wapenschild en de kenspreuken. Feest groeit voor en door de patroonsheilige, een luissterrijke feeststoet in 1767, en teerfeesten. De Gentse volkstaal triomfeert met talrijke spreekwoorden en leuke gezegden rond haar en barbier.

Ambachtsgilden kunnen over het algemeen niet roemen op talrijke en keurig bewaarde bronnen. Onze ondervoorzitter

Marcel Daem heeft de bestaande bronnen fijnzinnig ontleed en tot een waardevol geheel verwerkt, maar het volkskundig onderdeel springt voor elk van ons meest in het oog, in woord en beeld.

Dr. L. Elaut schreef de *Kanttekeningen bij het Secretenboek van een Gents chirurgijn-barbier*. (110-119). In het Gents Stadsarchief berust een bundel archivalia van 44 blz., waarschijnlijk afkomstig van een barbier-chirurgijn, opgegeven als «Sekretenboek», een reeks van 38 artsenekundige recepten, samengesteld uit bekende farmaka. De meeste recepten zijn als geneesmiddel tegen de pest bedoeld, 27 in het totaal. De

keus is met wetenschappelijke ernst gebeurd, vermits de samensteller zijn bronnen aangeeft, naast de defenitie en het doel. De in de recepten tot een geneesmiddel verwerkte stoffen zijn uit de natuur afkomstig. Het is niet mogelijk het tijdstip te bepalen, waarop dit Sekretenboek is samengesteld. Dr. J. Decavele herinnert in zijn waardevolle *Ten Geleide* aan uitgaven i.v.m. andere ambachten, raakt de redenen aan van een tekort aan detailstudies, wijst op de succesroman *Der Teufel* van Alfred Neumann, omlijnt raak de verdiensten van de auteurs en prijst de goedgekozen illustraties.

Renaat van der Linden

Eduard DE DENE, *De Vvarachtighe Fabulen der Dieren*. Brugge, 1567. Anastatische druk. Uitg. «Den Wyngaert», Diksmuidsesteenweg 388, 8800 Roeselare, 1978.

Het colofon verklaart de merkwaardige heruitgave op 1.000 genummerde exemplaren in facsimile. Van volkskundig standpunt bekeken is dit werk van grote waarde. De getuigenis van de bibliograaf M. Funck in *Le Livre Belge à gravures*, 1925, is overduidelijk: «De Fabulen van Marcus Gheeraerts behoren tot de merkwaardigste geïllustreerde uitgaven van de tweede helft van de 16e eeuw.»

Dank zij de herdruk is het mogelijk dat bredere lagen van gegadigden deze mooie prenten thuis kunnen bewonderen.

«De Fabulen der Dieren» getuigen van een meesterlijke samenwerking tussen illustrator, auteur en drukker. De dichtwerken geven een goed beeld van het sociale leven uit het Brugse in de 16^e eeuw. De gravuren zijn raak aan de tekst aangepast en aan de toenmalige situaties. De emblemataliteratuur kende in de 16^e eeuw een grote verspreiding. De Fabulen der Dieren zijn heel

goed in de smaak gevallen bij het kopend publiek van die tijd, het waren ongetwijfeld de mooie prenten die het succes uitmaakten gedurende meer dan twee eeuwen.

M. Goetinck & W. Le Loup verstrekken achteraan een VERANTWOORDING voor deze publikatie en W. Le Loup levert in een tiental blz. HISTORISCHE TOELICHTING een gedegen kommentaar over auteur E. de Dene, graveur Marcus Gheeraerts en drukker Pieter de Clerck, en de aard en de verspreiding van de emblemataliteratuur, met het essentieel verband tussen illustratie en tekst.

Deze regels volstaan om de waarde van deze herdruk voor de volkskundigen te onderschrijven. De drukker-uitgever weze geluk gewenst met het kunstvolle bewijs van zijn vakmanschap bij deze heruitgave. Al met al een aan te bevelen boek.

A.G. Homblé

E.H. Joris Vandenbroucke, een voorman in het leven van de Bond en in de studie van het Poppenspel, is overleden. Een In Memoriam verschijnt in volgend nummer.
